

КРУГЛЯКОВ
Віктор Євгенович,
канд. іст. наук,
доцент кафедри української історії
та етнополітики
Київського національного
університету
імені Тараса Шевченка

**ВЕРНАДСЬКИЙ В.І. – ГРУШЕВСЬКИЙ М.С.
В КООРДИНАТАХ ТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК
(ПОСТРАДЯНСЬКА ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ)**

Узагальнюються домінуючі в пострадянських дослідженнях з історії заснування Української Академії наук погляди щодо її ідейних витоків, концепції та організаційних начал як державної наукової інституції. Відповідні узагальнення зроблені на основі порівняльного аналізу позицій корифеїв вітчизняної наукової думки відносно означеної проблеми.

Обобщаются доминирующие в постсоветских исследованиях истории основания Украинской Академии наук взгляды относительно её идейных истоков, концепции и организационных начал как государственной научной институции. Соответствующие обобщения сделаны на основе сравнительного анализа позиций корифеев отечественной научной мысли относительно означенной проблемы.

The dominant views in post-Soviet studies from the history of the Ukrainian Academy of Sciences are summarized for its ideological origins, concepts and organizational principles as a public research institution. Appropriate generalizations made on the basis of a comparative analysis of the positions of the national coryphaei of thought regarding definite problem.

2013 р. Національна Академія наук України вже вп'яте за роки української незалежності відзначатиме ювілейну дату з моменту свого заснування. За традицією, кожна така подія супроводжується появою значної кількості публікацій – від наукових розвідок у вигляді окремих статей до узагальнюючих монографій. А оскільки кожна наукова публікація більшою чи меншою мірою дає прирощення наукових знань щодо предмета дослідження, то завдання їх історіографічного узагальнення завжди на часі.

Історіографічний бум навколо проблеми утворення Української Академії наук (УАН) припадає на початок 90-х років минулого століття. Пояснення цьому є цілком очевидними. По-перше, наукова громадськість відзначала 75-річний ювілей від дня офіційного заснування Академії. По-друге, оскільки радянська історіографія фактично утаємничувала справжню дату заснування Академії, як і події, з цим пов'язані, то з початком «перебудови» тема постанови академічної науки в Україні набула в історичних дослідженнях неабиякої актуальності. До речі, ще в грудні 1988 р. Президія Академії наук УРСР прийняла постанову вважати днем заснування Академії 27 листопада 1918 р., тобто день, коли відбулися установчі Загальні збори УАН і було обрано її перший склад. Щоправда, й сьогодні думки науковців щодо офіційної дати заснування Української Академії наук розходяться: чи такою є названа дата, чи 14 листопада 1918 року, коли гетьман П.Скоропадський підписав відповідний закон.

Визначаючись з метою пропонованого дослідження, виходимо з того, що, по-перше, об'єктивний історіографічний аналіз джерел і концепцій щодо предмета дослідження є передусім органічним елементом неупередженого пізнання минулого, а не формою прикладення до нього сьогочасного «соціального замовлення», яке не завжди правомірно співвідноситься з поняттям «актуальність теми дослідження». По-друге, хоча історіографія і вторинна відносно безпосередніх історичних досліджень, проте за умови їх критичного аналізу має сприяти тому, щоб, не порушуючи усталені контури наших знань щодо предмета пізнання, поглиблювати їх, «копаючи дедалі глибше на дедалі вузьчій ділянці» (Н. Дейвіс). Надто ж, якщо історіограф акцентує увагу на проблемах, розв'язання яких цьому має сприяти.

Парадоксальність ситуації стосовно задекларованої теми бачиться в тому, що два генії наукового мислення – Володимир Іванович Вернадський і Михайло Сергійович Грушевський, кожен з яких сам по собі багато зробив для становлення академічної науки в Україні, на завершальному етапі її організаційного оформлення так і не стали єдиним тандемом у цьому процесі.

Навпаки, їх бачення суті проблеми, шляхів практичного творення Української Академії наук суттєво розійшлися. А відтак, і дослідження з історії УАН здебільшого вибудовуються на протиставленні їх позицій щодо методологічних та концептуальних засад організації академічної науки в Україні. Практично неможливо знайти у відповідній літературі приклади, які б засвідчували якщо не співпрацю, то бодай узгоджену позицію двох корифеїв вітчизняної науки принаймні в тактичних питаннях, що стосувалися як заснування УАН, так і принципів її побудови та функціонування. Тож і дослідження вибудовуються за принципом, який – наведемо приклад – знайшов відображення у монографіях з промовистими назвами: «М.С. Грушевський і Akademia» [16] і «Володимир Вернадський і Академія» [15]. За таким же принципом – хто з названих особистостей зробив вагомий внесок у становлення академічної науки в Україні – вибудовуються й деякі інші публікації. Слід зауважити, що дослідженням, в яких зроблена артикуляція на особистості, як правило, притаманна певна усталена тенденція, а саме: звеличення персонажів, які є героями відповідних розвідок, і приниження – пряме чи опосередковане – їх опонентів.

Навіть побіжний історіографічний аналіз літератури 90-х років минулого століття, надто ж перших років названого десятиліття, яка висвітлювала початки становлення Української Академії наук, показує: по-перше, на ній позначилася ейфорія, яка охопила вітчизняну соціогуманітаристику перших років української незалежності, внаслідок чого в дослідженнях помітна поспішність з висновками, а то й певна міфологізація історичного процесу; по-друге, основною джерельною базою досліджень на той період були переважно видання української діаспори, оскільки доступ до раніше приховуваних джерел у самій Україні відкрився не відразу, тож запозичені «з чужини» концептуальні підходи, а то й суб'єктивно трактовані факти негативно впливали на об'єктивне відтворення процесів і явищ історії – такими, якими вони були в дійсності. А ще, зазначимо, для досліджень з історії Української Академії наук, в яких на першому плані знаходяться ті чи інші особистості, характерне замовчування

«незручних» фактів з їх біографій, і передусім – таких фактів, які, з погляду сучасних авторів, не вписуються в «патріотичну історіографію». Постаті М.С. Грушевського й В.І. Вернадського щодо цього не є винятком.

В основу перших вітчизняних наукових розвідок пострадянського періоду з історії становлення академічної науки в Україні лягли, здебільшого, загальнодоступні з початку 90-х років минулого століття праці відомих істориків українського зарубіжжя, зокрема Д. Дорошенка [3, 4] та Н. Полонської-Василенко [12], у яких найбільш повно відтворено перші кроки на шляху творення Української Академії наук. Названі автори знаходилися в гущі тогочасних подій, певною мірою були учасниками процесу формування української академічної науки, тож цінність їхніх свідчень очевидна. Небезпідставно в одному із сучасних досліджень відзначається, що «найбільш докладно, об'єктивно і послідовно» історію УАН, зокрема проблему «Грушевський і Академія», висвітлила саме Н. Полонська-Василенко» [16, с. 19]. Зокрема, показала зародження та основні етапи розвитку ідеї Української Академії наук та «долучення до неї Грушевського».

Проте варто зважати й на те, що окремі сюжети своїх праць названі автори писали, вже знаходячись в еміграції, «з пам'яті», тож не уникли деяких фактичних неточностей, які пізніше «перекочували» у праці вітчизняних істориків початку 90-х років ХХ ст. Наприклад, у них «розтиражована» допущена названими авторами помилка щодо першого статуту УАН. Йдеться, зокрема, про те, що статут зі змінами, внесеними до нього відповідним законом Директорії, подається як такий, що був прийнятий за часів гетьманату. Щоб уникнути цієї помилки, авторам достатньо було звернути увагу на той параграф статуту, в якому ставилася вимога про прийняття присяги на вірність Українській Народній Республіці дійсними членами Академії наук при їх затвердженні. Зрозуміло, що у статуті першої редакції такої вимоги не могло бути в принципі, оскільки тоді була Українська держава, а не Українська Народна Республіка, до відновлення якої залишалося ще близько півтора місяця. Не зайве сучасним авторам звертати увагу й на резонне застереження

відомого історика з української діаспори, професора Гарвардського університету О. Прицака. Звертаючись до праць Н. Полонської-Василенко, написаних в еміграції, зауважує він, потрібно зважати на те, що на той час «її оточували люди з ультрапатріотичної інтегрально-націоналістичної ОУН, що не визнавали свободи наукового досліджу» [13, с. 7].

Зазвичай сучасні наукові розвідки з історії УАН починаються з пошуків її ідейних та організаційних витоків. При цьому майже у кожному дослідженні з історії Української Академії наук не залишається поза увагою роль Наукового товариства ім. Шевченка у Львові (НТШ) та його київського «двійника» під назвою Українське наукове товариство (УНТ) у становленні інституційно оформленої академічної науки в Україні. А оскільки М.С. Грушевський тривалий час стояв біля керма названих товариств, то фактично їх діяльність, їх роль як прообразу УАН подається через призму його поглядів. Так, за Я.Дашкевичем, діяльність М. Грушевського забезпечила практичну реалізацію в НТШ моделі УАН. Грушевський, наголошує названий автор, – творець першої повноцінної, спершу може й експериментальної моделі організації української науки і основний конструктор ідей її розвитку [2, с. 57].

Слідом за М.Грушевським Я.Дашкевич твердить, що НТШ завоювало у науковому світі авторитет та становище неофіційної Української Академії наук, вважає, що «НТШ організоване цілком за типом західноєвропейських академій наук», хоча Грушевський «й не зміг перевести НТШ на статус Академії наук» [2, с. 57]. З М.Грушевським пов'язує Я. Дашкевич й початки організації української науки взагалі, що знайшло відображення у назві цитованої публікації.

Ще більш категоричний у визначенні ролі М. Грушевського в становленні Української Академії наук голова Наукового товариства ім. Шевченка у Львові О. Романів, який на Загальних зборах АН України (1991 р.) у своїй пафосній промові переконував: «М. Грушевський – найбільший український академік всіх поколінь... перетворив НТШ на справжню першу новітню українську академію наук», «...вніс неоціненний вклад в організацію Академії наук в

Україні» [14, с. 18, 20]. Щоправда, належної аргументації щодо сказаного в публікації названого автора не знаходимо.

Натомість опосередковане заперечення таких суджень знаходимо у монографіях інших авторів, що побачили світ дещо пізніше. Зводити все до НТШ, читаємо в одній із них, неправомірно, оскільки існували й інші історичні школи та наукові товариства – у Києві, Львові, Одесі, Харкові. Автори (Сохань П., Ульяновський В., Кіржаєв С.), маючи на увазі НТШ, вважають, що громадська організація, навіть структурно близька до європейських академій, яка не мала ані свого штату, ані державних субсидій, ані постійно діючих академічних інституцій, і яка спиралася лише на членів-вкладників та на обмежені фінанси, не могла ні формально, ні фактично стати на рівень європейських академій і тим більше дістати наукове визнання. Першим кроком до цього мало б бути державне визнання такої інституції і надання їй офіційного статусу Академії [16, с. 22]. І хоча, продовжують названі автори, за змістом своєї діяльності НТШ дійсно наближалася до академічних структур, однак, крім власне українських вчених, ніхто (навіть польські чи австрійські наукові кола) не вважали товариство неофіційною УАН [16, с. 33]. Судження, на нашу думку, цілком вмотивовані, і концептуально вони корелюються з тими оцінками Товариства – з погляду його претензій на роль «неофіційної Академії наук України», – які є визначальними у ряді інших досліджень з історії УАН, про що далі буде сказано.

Українське наукове товариство, засноване М. Грушевським у Києві (1907 р.), у вітчизняній пострадянській історичній науці розглядається здебільшого як друга наукова інституція академічного характеру, яка безпосередньо передувала заснуванню Української Академії наук. На відміну від претензій самого Товариства, яке домагалося визнання того, що лише його потрібно асоціювати з УАН, сучасні дослідники розглядають УНТ, як і НТШ, лише як прообраз Академії, як «перші організації академічного типу в Україні, які сприяли вирішенню на високому науковому рівні широкого спектра українознавчих досліджень, ...стали попередниками Української академії наук»

[8, с. 13]. Але ж академічна наука значно ширша за українознавчі дослідження, а поняття «організація академічного типу» не тотожне поняттю «академія» як інституційно оформленій науковій установі.

Суперечливо висвітлюються в історичних дослідженнях стосунки між УНТ і членами урядової Комісії, яка мала розробити концепцію майбутньої Академії й підготувати проекти відповідних законодавчих актів. Непоодинокі випадки, коли така суперечливість зустрічається в одних і тих же виданнях. Так, у вже згадуваній монографії «М.С. Грушевський і Akademia» звертається увага на гострі кути протиріч між УНТ та фундаторами Академії, а далі – між Грушевським і керівниками УАН у змаганнях за «національний зміст академії» [16, с. 12].

Сказане, на наш погляд, потребує певних уточнень, зокрема, понятійного розмежування «між УНТ та фундаторами Академії». Якщо на тій же сторінці монографії говориться про важливу роль львівського та київського наукових товариств у *підготовці створення УАН*, надто ж акцентується увага на основоположній ролі М. Грушевського у цьому процесі, то чи не правомірно до числа фундаторів віднести й тих, хто брав участь у «підготовці створення УАН»? Тим більше зважаючи на те, що в роботі названої урядової Комісії, яка понад два місяці займалася розробкою концепції майбутньої Академії та відповідних законопроектів і яку очолював, між іншим, член УНТ з 1914 р. В. Вернадський, крім трьох офіційних представників Товариства (Павлуцький Г., Тимченко Є., Тутковський П.), активну участь брали й інші його члени – М. Василенко (міністр освіти та мистецтв в уряді Скоропадського П.), Б. Кістяківський, А. Кримський, О. Левицький, М. Петров, С. Смаль-Стоцький, С. Тимошенко та ін. [9, с. 215]. До того ж 9 із 12 перших академіків, призначених гетьманом П. Скоропадським, були членами Товариства [10, с. 79] (щоправда, автори інших видань називають інакшу кількість академіків – 7 [17, с. 107; 18, с. 84] і навіть 6 [9, с. 124]). Сказане не заперечує наявності гострих протиріч, але чи правомірно їх екстраполювати на всіх членів УНТ? Певно, що у М. Грушевського були особисті мотиви

суб'єктивно заявляти, що члени УНТ були усунуті від підготовки до заснування УАН і розробки її статуту. Однак чи дає це підстави стверджувати, як то робить, наприклад, О.Романів, що «М. Василенко спільно з Вернадським реалізував у 1918 р. той варіант структур академії, при якому були повністю зігноровані наукові сили УНТ» [14, с. 20 – 21]?

Прямо чи опосередковано наведене висловлювання спростовують автори уже цитованих монографій, зазначаючи, що немає підстав говорити, нібито УНТ було усунуто від підготовки до заснування Української Академії наук [9, с. 117; 10, с. 77). До цього висновку, підсумовуючи сказане вище, додамо: чи правомірно проводити розмежувальну лінію між Українським науковим товариством і фундаторами Української Академії наук, якщо абсолютна більшість останніх (маються на увазі члени урядової Комісії) залишалися членами УНТ?

Аналізуючи публікації М. Грушевського середини 20-х – початку 30-х років, неважко помітити, що в основі суджень деяких сучасних авторів щодо внеску Михайла Сергійовича у заснування УАН лежить його власна оцінка своєї ролі у постанові Академії наук в Україні. Очевидно, таку самооцінку можна розглядати й як свого роду запізнілий реванш ученого, зважаючи на незаперечний факт його самовідсторонення від участі в процесі безпосереднього організаційного творення УАН у 1918 р. Так, В.В. Вороненко, Л.Д. Кістерська та ін. – автори колективної монографії, присвяченої соратнику В.Вернадського, другому президенту УАН М.П.Василенку – вважають, що «Грушевський через ревності, що не він є хрещеним батьком УАН, усіляко заперечував працю Василенка і Вернадського» [1, с. 38]. Щоправда, з категоричністю такої оцінки не погоджуються П. Сохань, В. Ульяновський і С. Кіржаєв, ставлячи за провинку авторам монографії про М. Василенка те, що вони «препарують концепцію УАН Грушевського» та значною мірою вибудовують своє дослідження на щоденникових записах М. Василенка та В. Вернадського [16, с. 26]. При цьому, однак, автори праці «М.С. Грушевський і Akademia» не пояснюють, у чому ж суть «дійсної концепції та аргументів

Грушевського», як і її «препарації». Не пояснюють також, у чому вони бачать підстави для сумнівів щодо об'єктивності щоденникових записів М. Василенка та В. Вернадського. Хоча, з приводу «ревнощів», самі ж зауважують, що «М.С. Грушевський був складною людиною і тому про його ідею УАН... не можна говорити виключно з погляду позитивного синтезу» [16, с. 15].

Відносно правдивості щоденникових записів В. Вернадського, то, на наше переконання, немає підстав сумніватися у їх об'єктивності, отже й можливості розглядати їх як репрезентативне джерело з історії заснування УАН. Відображені в них колізії тогочасного суспільно-політичного життя, у сфері культури і науки як його складової зокрема, пропущені через аналіз і висновки геніального мислителя, безумовно заслуговують на увагу дослідників історії Академії. При цьому варто брати до уваги й те, що, як зазначають укладачі щоденників, їх автор фіксував події «для себе», не розраховував на їх публічність, а отже, уникав мемуарного підтексту. А ще, слід зазначити, у них зафіксовано немало фактів, які, з позиції «патріотичної історіографії», є «незручними» для самого ж автора щоденників. Проте вони зайвий раз підтверджують їх об'єктивний характер.

Всупереч твердженням В.Вернадського, Д. Дорошенка, Н. Полонської-Василенко про категоричну відмову М. Грушевського від пропозиції П. Скоропадського очолити майбутню УАН, деякі сучасні автори ставлять під сумнів вірогідність такої пропозиції [2, с. 57; 16, с. 42]. Не знаходимо в сучасних публікаціях і пояснення причин, чому М. Грушевський у часи Центральної Ради, яку він очолював, не поспішав із заснуванням Академії. Як правило, дослідники обмежуються посиланнями на складні тогочасні політичні обставини. Нестандартне пояснення, щоправда на рівні припущення, пропонують автори монографії «Рання історія Академії наук України». Суть якого зводиться ось до чого: із заснуванням Академії постало б питання про її президента, і Грушевський був би найвірогіднішим кандидатом. Проте ні юридично, ні фізично він не міг би поєднати головування в Центральній Раді і в Українській Академії наук [17, с. 76].

До деякої міри все ще дискусійним в історичних дослідженнях залишається питання про те, чи правомірними були претензії УНТ і його керівника відносно того, що Академія наук мала постати на базі Товариства, шляхом його органічного трансформування в Українську Академію наук. Суперечливі судження щодо означеної проблеми можна зустріти навіть у різних публікаціях одного й того самого автора. Так, наприклад, Т. Щербань (без достатніх аргументів, як вважають автори однієї з уже цитованих праць [16, с. 24]) зазначає, що УНТ стало базовою організацією для створення УАН. Авторка ремствує, що «примусове приєднання УНТ до УАН» позбавило Товариство «як громадської вільної асоціації» можливості залишатися альтернативою «державно-бюрократичній УАН» [19, с. 46, 48]. Натомість в іншій публікації авторка стверджує, що М. Василенко і В. Вернадський при створенні Академії максимально використовували світовий досвід організації і тенденції розвитку науки. І зазначає, що недостатньо класти в основу академічної установи лише ті напрями досліджень, які розвивались Товариством. Наголошуючи при цьому, що «уявлення УНТ щодо структури і функції Академії наук були бідніші, ніж концепція Вернадського – Василенка. Остання передбачала значний розвиток фундаментальних прикладних наук, соціально-економічних дисциплін» [18, с. 84]. Із цим, на нашу думку, не можна погодитися.

Саме з таких позицій проблему «УНТ – УАН», а в її контексті – різницю між концепціями М. Грушевського і В. Вернадського, здебільшого й розглядають сучасні автори. Так, автори монографії «Микола Прокопович Василенко» (Вороненко В. та ін.), наприклад, зазначають, що «Грушевський з одного боку і Василенко – Вернадський з іншого по-різному розуміли засади утворення УАН. Зокрема, Василенко – Вернадський не сприймали намагання Грушевського організувати Академію на базі Наукового товариства ім. Шевченка» [1, с. 7]. Щоправда, їх опоненти вважають, що «дане твердження є, без сумніву, помилкою або опискою» [16, с. 25]. Не уточнюючи при цьому,

що мається на увазі: різне розуміння засад утворення Академії чи те, що базою її утворення автори вважають львівське НТШ, а не київське УНТ.

К. Ситник і В. Шмиговська, автори монографії «Володимир Вернадський і Академія», категоричні у твердженні, що В. Вернадський і М. Грушевський мали протилежні погляди щодо організації, структури і призначення УАН [2, с. 133]. Концепцію В.Вернадського названі автори вважають новаторською, оскільки вона, по-перше, базувалася на розумінні науки, духовного життя як загальнопланетарного процесу і, по-друге, поєднувала гуманітарні і природничі науки, сприяючи тим самим виконанню основних завдань Української Академії наук [15, с. 139, 148].

Інші автори (Храмов Ю., Павленко Ю. та ін.), торкаючись усе тієї ж суперечливої ідеї М. Грушевського щодо трансформації УНТ в УАН, наголошують, що «поміняти просто вивіску не вихід». Академія наук – це якісно нова структура в державі. Навіть простий аналіз статутів УНТ і НТШ та їх структур і переліку завдань, які ставила перед собою Академія, поєднавши у собі розгалужену систему наукових знань, показує, що проста зміна назви – це ілюзія. Грушевський, на переконання названих авторів, «перебуваючи у полоні старих стереотипів, які склалися у нього ще за часів головування в НТШ і УНТ, не зміг у справі організації національної академії піднятися вище за них, як це зробив природодослідник В.Вернадський» [17, с. 76].

Дещо іншої думки дотримуються укладачі збірника документів і матеріалів з історії Академії наук України. Вони вважають, що хоча між М. Грушевським та В. Вернадським і були певні розбіжності в поглядах щодо принципів організації УАН, але не вони, а принципове невизнання Грушевським тогочасної влади було основною причиною його відмови від участі у створенні Академії саме за тих конкретних умов [6, с. 8]. Можливо, істину потрібно шукати десь посередині.

По-різному сучасні дослідники історії НАН України трактують позиції М. Грушевського й В. Вернадського щодо мов видань УАН. Йдеться, зокрема, про наполягання М. Грушевського на тому, що обов'язково має бути

українська мова видань з можливим використанням французької чи німецької мов. Російська мова виключалась. Здебільшого така позиція керівника УНТ не сприймалася як у ті часи, так і авторами публікацій пострадянського періоду, більш схильними до аргументації В. Вернадського. Останній вважав, що дискредитація російської мови штучно відривала УАН від досягнень російської академічної науки, значно обмежувала репрезентацію праць молоді Української академії в Європі і в світовому науковому процесі.

Автори уже неодноразово згадуваної монографії «М.С. Грушевський і Академія» критичні зауваження В.Вернадського на адресу М. Грушевського щодо мовних розходжень вважають несправедливими. М. Грушевський, переконують вони, «небезпідставно вважав, що лише відрив від традицій російської академічної науки дасть змогу українським вченим зорганізувати власний, незалежний від цієї традиції, академічний осередок». Цю думку історика вони вважають «живим втіленням в ідеї Академії концепції Грушевського про своєрідність історичного процесу на Україні». Такий шлях розбудови УАН, продовжують автори монографії, повинен був поставити її на світовий рівень, але «...з самих початків передбачав підкреслення її національного характеру і на перших – саморозвитку як достатнього факту української культури» [16, с. 40]. Щоправда, належне вмотивування доцільності саме такого шляху розвитку Академії у книзі відсутнє. Посилання на публікацію А. Ніковського в газеті «Нова Рада» (18 червня 1918 р.), в якій стверджувалося, що «створювана під керівництвом Вернадського УАН буде побудована за зразком Петроградської, що буде справжньою органічною хворобою для Академії на довгі роки», нічого не додає у плані аргументації позиції авторів. Без коментарів залишають вони й непереконливу сентенцію Ніковського, суть якої полягає у несприйнятті того факту, що «на чолі комісії – мінералог, хоч українська наука розвивалася під знаком філології» [16, с. 46].

Суттєво розходяться погляди сучасних дослідників і на визначення «національного змісту» новопосталої Української Академії наук. На відміну від авторів, чия позиція наведена вище, деякі інші науковці переконують, що,

дбаючи про національні інтереси, В. Вернадський вважав надзвичайно важливим визнання української науки на міжнародному рівні. З національного погляду, – відтворюють вони міркування мислителя, – є неминуча потреба у тому, щоб Українську Академію наук визнала міжнародна спілка академій. Достатньо переконливою є й аргументація цієї думки Вернадського: маючи величезний досвід спілкування з ученими різних країн, Володимир Іванович розумів, що міжнародні зв'язки сприятимуть відстоюванню національних інтересів на світовому рівні, оскільки УАН буде гідним представником української нації у всесвітній спілці академій [15, с. 139]. Очевидно, що, враховуючи тенденції розвитку тогочасної світової науки, представляти в її координатах українську академічну науку, звужену до філологічного напрямку, було б нонсенсом.

Поділяємо думку авторів науково-довідникового видання, які доводять, що УАН формувалася як система наукових установ, що мали досліджувати історію українського народу, його культури, соціально-економічного життя та науково сприяти економічному прогресу українського суспільства [7, с. 13]. Ще більш переконливі в обґрунтуванні доцільності концептуальних засад, на основі яких створювалася УАН, автори досліджень, що побачили світ в останні роки. Так, на основі глибокого аналізу відповідних джерел В. Онопрієнко та Т. Щербань вмотивовано обґрунтовують, що «концепція організації Академії наук, запропонована В.Вернадським і Комісією для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук, мала системний і оригінальний характер, була новаторською у справі організації науки» [10, с. 82]. Характерно, що цей висновок зроблено в монографії, яка досліджує історію Українського наукового товариства в Києві – фактичного конкурента УАН у перші роки її існування. Нарешті, одне з видань останніх років переконливо вмотивовує, що В.І. Вернадський першим з істориків науки розглядав академію наук як особливий соціальний інститут, розкрив значення академічної організації науки, показав переваги та прогресивні риси академій, що трансформуються в наукові центри на державних засадах, довів ефективність такої форми

організації національної науки в нових умовах, коли зростає значення розвитку природничих наук для економічного поступу держави та гуманітарних – для національного самоствердження [5, с. 52].

Саме з таких концептуальних позицій оцінює національний зміст і науково-практичну значимість заснування УАН в контексті українського державотворення президент НАН України академік Б.Є. Патон. У своєму Вступному слові до україномовного видання «Вибраних наукових праць академіка В.І. Вернадського» він, окрім іншого, зазначає, що відбудова зруйнованого господарства країни настійно вимагала розвитку фундаментальних досліджень з природознавства і техніки та використання одержаних результатів у галузях економіки. Тож одним із перших практичних заходів УАН під керівництвом В.І. Вернадського було створення Комісії з вивчення природних багатств України, яка почала розробку плану її електрифікації і будівництва Дніпровської гідроелектростанції [11, с. 18]. Зрозуміло, що Наукове товариство, як громадська організація, впоратися з такими завданнями не могло.

Узагальнюючий історіографічний огляд наукового доробку з історії заснування Української Академії наук дає підстави для певних висновків. По-перше, найбільш консолідованою, хоча і не без певних нюансів, є позиція дослідників щодо ідейних витоків становлення академічної науки в Україні. Значно суперечливішим, нерідко контраверсійним є ставлення авторів відповідних досліджень до визначення організаційних принципів та концептуальних засад побудови Академії як наукової інституції нового (для України) типу. Дискусійною залишається проблема, чи був можливим еволюційний процес безпосереднього переростання ідейних напрацювань НТШ та УНТ як громадських організацій, які ототожнюються здебільшого з постаттю М. Грушевського, в Академію наук як державно організований науковий заклад, який асоціюється з концепцією В. Вернадського та очолюваною ним урядовою Комісією. Нарешті, все ще залишається немало обійдених увагою дослідників «незручних» історичних сюжетів, об'єктивне розкриття яких

значно збагатило б науково-пізнавальну складову історії постання Української Академії наук. Сказане, до речі, стосується й особистої позиції обох головних номінантів цього дослідження. Маємо на увазі, передусім, факти, які належить розглядати у діалектичному поєднанні мети і засобів її досягнення.

Список використаних джерел

1. *Вороненко В. В.* Микола Прокопович Василенко / В. В. Вороненко, Л. Д. Кістерська. – К. : Наук. думка, 1991. – 286 с.
2. *Дашкевич Я. Р.* Михайло Грушевський і початки організації української науки / Я. Р. Дашкевич // Вісн. АН Української РСР. – 1991. – № 9. – С. 52–60.
3. *Дорошенко Д. І.* Історія України. 1917–1923 : документально-наук. вид. в 2 т. / Д. І. Дорошенко. – К. : Темпора, 2002. – 352 с.
4. *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920) / Д. Дорошенко. – Мюнхен, 1969. – 418 с.
5. *Загородній А. Г.* В. І. Вернадський – вчений, мислитель, організатор науки / А. Г. Загородній, С. В. Волков // Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. – К., 2011. – Т. 1. Володимир Іванович Вернадський і Україна. Кн. 1. Науково-організаційна діяльність (1918–1921). – С. 21–56.
6. *Передмова* // Історія Академії наук України. 1918–1923 : док. і матеріали. – К. : Наук. думка, 1993. – С. 5–20.
7. *Історія* Національної академії наук України (1918–1933) : наук.-довід. апарат / редкол. : О. С. Онищенко (відп. ред) та ін. – К. : НБВУ, 2002. – 448 с.
8. *Національна Академія наук України. 1918–2008 : до 90-річчя від дня засн.* / голов. ред. Б. Є. Патон. – К. : Вид-во «КММ», 2008. – 624 с.
9. *Онопрієнко В.* Українське наукове товариство: 1907–1921 роки / В. Онопрієнко, О. Рєєнт, Т. Щербань. – К., 1998. – 242 с.
10. *Онопрієнко В. І.* Джерела з історії Українського наукового товариства в Києві / В. І. Онопрієнко, Т. Щербань. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2008. – 352 с.
11. *Патон Б. Є.* Вступне слово / Б. Є. Патон // Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. – К., 2011. – Т. 1. Володимир Іванович Вернадський і Україна. Кн. 1. Науково-організаційна діяльність (1918–1921). – С. 17–18.
12. *Полонська-Василенко Н. Д.* Українська Академія наук. Нарис історії / Н. Д. Василенко. – К. : Наук. думка, 1993. – 414 с.
13. *Пріцак О.* Наталія Полонська-Василенко: жмут спогадів / О. Пріцак // Полонська-Василенко Н. Д. Українська Академія наук. Нарис історії. – К. : Наук. думка, 1993. – С. 5–7.
14. *Романів О. М.* Михайло Грушевський – організатор української науки / О. М. Романів // Вісн. АН України. – 1992. – № 1. – С. 17–21.
15. *Ситник К. М.* Володимир Вернадський і Академія / К. М. Ситник, В. В. Шмиговська. – К. : Наук. думка, 2006. – 312 с.

16. *Сохань П. С.* М. С. Грушевський і Akademia / П. С. Сохань, В. І. Ульяновський, С. М. Кіржаєв. – К., 1993. – 321 с.
17. *Храмов Ю.* Рання історія Академії наук України (1918–1921) / Ю. Храмов, Ю. Павленко та ін. – К. : Манускрипт, 1993. – 245 с.
18. *Щербань Т.* Чому було припинено діяльність УАН? / Т. Щербань // Вісн. Академії наук України. – 1992. – № 7. – С. 84–86.
19. *Щербань Т.* Фундатори Українського наукового товариства / Т. Щербань. – К. : Вид-во т-ва «Знання» України, 1992. – 48 с.